

Kielenhuoltajan juhlakirja

Språkform och språknorm: en bok till Bertil Molde på 60-årsdagen den 16 september 1979. Utgiven av Svenska Akademien och Svenska språknämnden. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 67. Lund 1979. 271 s.

Ruotsin ja koko Pohjolan nykypäivien näkyvimmän kielenhuoltajan kunniaksi ilmestyi toissa vuonna virkeä kokoelma kielenhuoltokirjoituksia. Käsillä oleva kirja luontuu hyvin juhlistamaan professori Bertil Molden dynaamista ja monipuolista toimintaa.

Naapurikielten kysymyksistä *Ulla Clausén* pohtii Färsaarten asemaa Pohjolan kieliyhteisössä ja englannin vaikutusta fääriin. *Jakob Benediktsson* kirjoittaa islannin oikeinkirjoitusuudistuksista. *Carl-Eric Thors* esittää piirteitä suomenruotsista Suomen lakikielenä. Bertil Moldenkin aikaisemmin käsittelemään ongelmaan palaa *Gun Widmark* tarkastellessaan, voitaisiinko ruotsin kolmannen persoonan pronominit *han* ja *hon* korvata yhdellä pronominilla, kuten tasa-arvotaistelijat ovat esittäneet. *Catharina Grünbaum* selvittelee Ruotsin kielilautakunnan osuutta virsikirjan uudistuksessa otsikkonaan »Vad har så vi med deras visor att göra?» *Einar Selander* esittelee metaforien uusia aihepiirejä, erityisesti tekniikasta saatuja metaforia. Yleistä kiintoisuutta on esimerkiksi *Sture Allénin*, *Peter Cassirerin* ja *Karl-Hampus Dahlstedtin* artikkeleilla.

Sture Allén osoittaa artikkelissaan »Skriva som vi talar?» harkitsemattomaksi ja lyhennäköiseksi Ruotsin postilaitoksen laajassa mainosrynnistyksessään käyttämän iskulauseen »Kirjoita niin kuin puhut». Hän lainaa kirjoituksensa alkuun radio-ohjelmaa, jossa silloinen pääministeri Tage Erlander vastaa haastattelijan kysymyksiin. Vaikka vastaajana on tottunut puhuja, on puhekielisen keskustelun kirjoitettu tulos sotkuinen: keskeytettyjä lauseita, toistoa, takeltelua — niin kuin arvata saattaa. Kirjaimellisesti otettuna mainoslause voisi johtaa jopa siihen, että satojen vuosien kuluessa vakiintunut kirjoitusjärjestelmä pirstoutuisi. Allén palauttaa mieleen kielenhuollon tavallisimmat perustelut ja kutakin kantaa viime aikoina edustaneet kirjoitukset. Osa perusteluista on kielitieteellistä, esim. purismi, kielihistoriallinen kanta ja kommunikatiivinen kanta. Kielenhuoltoa perustellaan myös eri ammattikielten tarpeilla, tehokkuudella, täsmällisyydellä ja termien yhdenmukaisuudella. Viime aikoina on tähdennetty erityisesti kielenhuollon demokraattisia perusteluja; puhutaan kielenkäytön tasa-arvosta ja siedosta, ja erityisesti on alettu tutkia vallankäyttäjien kielen ymmärrettävyyttä. Allén lisää vielä oman näkökulmansa:

humanisti on kiinnostunut ihmisestä ihmisenä ja kielitieteilijä kielestä, ihmiselle tyypillisestä ilmaisukeinosta. Kieleen perehtyminen on perehtymistä ihmiseen. Allén haluaa tähdentää kielenhuollon humanistisia perusteluja.

Postilaitos on tuonut kielenhuollon historiaan uuden lisän: kaupallisesti suuntautuneen kielenhuollon. Postilaitoksen mainoslause »Kirjoita niin kuin puhut» voitaisiin lukea myös: »Osta enemmän postimerkkejä.» Kielenhuolto voi Allénin mukaan oppia käydystä kampanjasta sen markkinointitavan. Nykyaikaisen kielenhuollon tärkein tehtävä teoreettisen perustan selvittämisen jälkeen onkin löytää oikeat ja nykyaikaiset kanavat.

Allén esittää oman dynaamisen ohjelmansa kirjoittajalle: 1) kirjoita, 2) kirjoita ymmärrettävästi, 3) kirjoita sisällökkäästi, 4) kirjoita ilmeikkäästi. Ohjelman ensimmäistä kohtaa on Ruotsin kouluhallituskin tähdentänyt, kun se on esittänyt äidinkielenopetuksen tavoitteeksi (1975): on parempi kirjoittaa mitä tahansa kuin olla kirjoittamatta. Sama on postilaitoksen mainoslauseen ajatus, mutta se ei voi olla lopullinen päämäärä. Ymmärrettävyyden toteutumiseksi kielen on oltava siten häiriötöntä, ettei tekstin muoto — oikeinkirjoitus, sana- ja lauserakenne — vedä huomiota puoleensa sisällön kustannuksella. Todellinen kirjoittamisen ydinkysymys on sisällökkyyys. Se merkitsee muun ohessa sitä, ettei kirjoittaja hyväksy eikä omaisuus mainostajien ja poliitikkojen kieltä, jossa on semanttisia sudenkuoppia. Tätä varten pitäisi tavallisen kirjoittajan kielentunteudesta lisätä perusteellisesti. Allénin luonnostaman ohjelman neljäs kohta, kielen ilmeikkyyys, tekee luettavasta nautittavaa. Sillä on siten merkitys viestinnän teholle. Se tarkoittaa mm. esityksen havainnollisuutta, osuvaa esimerkkien käyttöä, harkittua sananvalintaa ja kokonaisuuden taidokkuutta. On varmaan samoihin päämääriin pyrkivää puhettakin, mutta sitä postilaitoksen iskulause ei tarkoita. Se on yksinkertaistanut päämäärän vahingollisesti. Allén nuhtelee tiukasti naapurimme postilaitosta siitä, että se on lähtenyt kauan

hoidetulle alueelle ennen tuntemattomin voimavaroin käyttäen iskulausetta, joka voidaan ymmärtää väärin. Hänen mukaansa pitäisi yksimielisesti pyrkiä siihen, ettemme kirjoita niin kuin puhumme.

Peter Cassirer kirjoittaa uutissähkeiden objektiivisuudesta. Hän on tutkinut referoidun lauseen tulkintaa käyttäen kriteerinä johtolauseen ja lainatun lauseen keskinäistä sijaintia. Hän lähtee oletuksesta, että jos episteemiset merkitsimiet, ennen kaikkea tieto esittäjästä, käyvät ennen epäsuoraa esitystä, sanomaan luotetaan enemmän kuin päivävästaisessa tapauksessa.

Cassirer sanoo Ruotsin tietotoimiston käyttävän usein uutisissaan tällaista ilmaisutapaa: »Egyptin ja Israelin väliset rauhanneuvottelut ovat vakavasti huonontaneet Lähi-idän rauhannäkymiä arabimaailmaan syntyneen hajaannuksen vuoksi. Näin sanoi Neuvostoliiton puoluejohtaja Leonid Brežnev, kun hän - -.» Lukija luulee aluksi lukevansa toimituksen omaa käsitystä. Hänen mielipiteenmuodostukselleen on pakosta häiriöksi, että hän vasta näin myöhään saa huomata lukevansa lainattua ja saa tietää, kenen ajatuksia lainataan. Mitä pitempi lainaus on, sitä tärkeämpää on esittää tiedot puhujasta ennen lainausta.

Artikkelissaan Cassirer selostaa koetta, jonka tulokset tukevat hänen hypoteesijaan. Sama koe osoittaa myös puhujan tunnettuuden tulkinnan kannalta tärkeäksi muuttujaksi.

Meilläkin kirjoituksistaan tuttu ruotsin kielen huoltaja Karl-Hampus Dahlstedt uskaltautuu puuttumaan kysymykseen, jota hän sanoo vuosikaudet kiertäneensä kuin kissa kuumaa puuroa. Hän käsittelee murteen käyttöä koulussa.

Maallikot luulevat kielenhuollon tarkoittavan vain »oikean» ja »väärän» esittämistä. Nykyaikainen kielenhuolto lähtee siitä, että kielen tehtävä yhteiskunnassa on moninainen eikä ole mitään peukalosääntöä osoittamaan, mikä joka tilanteessa on hyvää. Kielenhuolto ei etsi vain normeja, vaan se pohtii, millaista kielenkäyttö on

erilaisissa viestintätilanteissa. Se pohtii myös sitä, miten kielenhuollon suositukset markkinoidaan. Dahlstedt pitää erityisen sopivana kohteena koulua. Kouluaikana uusi sukupolvi sopeutuu yhteiskuntaan, ja silloin olisi hyvä tilaisuus vaikuttaa kielenkäyttöön.

Tähänastisessa koulupolitiikassa murteesta ei ole aiheutunut ongelmaa. On pidetty itsestään selvänä, että koulu edistää yhdenmukaisen yleiskielen taitoa ja tuntemusta. Kouluviranomaiset eivät ole Dahlstedtin mukaan omistaneet montakaan ajatusta sille, että näin aiheutetaan hankalia ongelmia lukemaan oppimiselle, murteen vaihtamiselle, kouluun sopeutumiselle ja persoonallisuuden kehitykselle.

Dahlstedt luettelee joukon lingvistisiä ja pedagogisia tutkimuksia murteiden merkityksestä sopeutumisessa kouluun, mm. Bengt Lomanin artikkelit yleiskielen ja murteen suhteesta Pohjanmaan ruotsinkielisissä kouluissa. Samoin hän mainitsee esimerkkejä murteen viimeaikaisesta arvonnoususta, mm. Lars Huldénin runokokoelman »Heim/Hem», joka on kirjoitettu murteella ja yleiskielellä. Dahlstedt yhdistää tämän myönteisyyden yhteiskunnassa nousseeseen vihreään aaltoon. Lingvisti ei enää luokittele kieliä kehittyneisiin ja primitiivisiin, ja yleiskielen pitäminen jossain suhteessa murteita parempana on sosiologista arvostusta. Perusrakenteeltaan ei jotain kieltä voi pitää parempana tai huonompana kuin toista — murre on ihmisen ajattelun ja tiedottamisen aivan täydellinen väline. Dahlstedt uskoo siedon ja avoimen suhtautumisen murteita kohtaan lisääntyneen niin koulussa kuin muusakin yhteiskunnassa, kun on ruvettu kielen kognitiivisen funktion lisäksi tähdentämään kielen emotiivisia ja sosiaalisia funktioita ja kun psykolingvistiikan ja sosiolingvistiikan harrastus on lisääntynyt.

Nykyinen kielenhuolto pitää itsestään selvänä, että moderni yhteiskunta tarvitsee toimiakseen yhteisen standardikielen, yleiskielen — tai ehkä useitakin. Jäsentensä tasa-arvoisuuteen pyrkivässä demokraattisessa yhteiskunnassa on tärkeää, että peruskoulussa voidaan omiaksua puhuttu ja kir-

joitettu yleiskieli.

Dahlstedt kiteyttää käsityksensä koulun asenteesta murteisiin viideksi periaatteeksi:

1) On lisättävä sietoa. Sen sijaan että opettaja tuomitsisi oppilaan käyttämiä murrepiirteet tai edes osoittelisi niitä, hänen pitäisi lisätä oppilaiden murteen-tuntemusta.

2) Lukemaan oppimisen ja kouluun sopeutumisen tulisi tapahtua idioomaattiselta pohjalta. Olisi aivan epäpedagogista opetella lukemaan vieraalla kielellä; sama pätee yleiskielestä täysin poikkeaviin murteisiin. Dahlstedt esittää itsekkin radikaalina pitämänsä vaatimuksen, että lukemaan opeteltaessa pitäisi käyttää murretekstejä. Kun yleiskieleen siirrytään sitten jo alasteella, ei ole suurta riskiä, että yleiskielen kannalta väärät kirjoitustottumukset säilyisivät.

3) Roolinvaihtoon ja asuinpaikan muuttoon olisi valmennettava ennakkoon. Olkoon koulun opetus minkä normin mukaista tahansa, koululaiset puhuvat keskenään omaa kieltään: slangin höyryttämää alueellista yleiskieltä tai murretta. Koulun jälkeen he joka tapauksessa joutuvat yhteiskuntaan, jossa on erilaisia aineksia ja sosiaalisia rooleja. Siksi koulun on valmennettava oppilaat käyttämään yleiskieltä. Monista tulee näin kaksikielisiä: he taitavat murteen ja yleiskielen koodin.

4) Pehmeä lasku kirjakieleen. Murteesta yleiskieleen ei pitäisi siirtyä väkisin eikä nopeasti. Näin pelastettaisiin ensimmäisen kielen terve voimainlähde, lapsen puhumisen ilo ja spontaani ilmaisutaito. Tästä puhuvat Lomanin havainnot kruunupyyläisestä koulusta: kirjakielellä pidetyllä uskontotunnilla lapset olivat hyvin harvasanaisia, istuivat vaiti tai melusivat, mutta käytettäessä murretta kirjallisuustunnilla he olivat hyvin spontaaneja ja halukkaita puhumaan. Ei ole helppo sanoa, miten murteesta siirrytään pehmeästi yleiskieleen. Joitain käytännön neuvoja Dahlstedt antaa, mm. sen että jo toisella luokalla pitäisi siirtyä lukemaan pelkästään yleiskieltä, jos lukemaan onkin opittu murteella.

5) Opetusvälineitä ja opettajankoulutusta pitäisi eriyttää. Jotta esitetyjä periaatteita voitaisiin noudattaa, tarvitaan esimerkiksi murteisiin perustuvia lukukirjoja. Opettajakoulutuksessa pitäisi kiinnittää huomiota murteiden tuntemuksen ja interferenssteorian perusteisiin. Toiselle murrealueelle siirtyvän opettajan pitäisi saada jatkokoulutusta.

Näiden periaatteiden toteuttaminen vaatisi kouluviranomaisia tarkistamaan opetussuunnitelmia. Ohjelmaa vaatisi myös pohtimaan sellaisten arvojen järjestystä kuin konformismi ja partikularismi, modernismi ja traditionalismi sekä kognitiivinen rationalismi ja toisaalta ihmisen tunne-elämän huomioon ottaminen, jota voitaisiin sanoa emotionalismiksi. Näiden arvojen punnitseminen ei ole vain yksittäisten kielenhuoltajien asia. Niihin on otettava laajemmin kantaa.

Anneli Räikkälä